

SFPFA
Slovak Foreign Policy Association

Міграційні процеси в Україні як фактор розвитку українсько-словацького прикордоння у 2014-2016 роках

Мирослава Лендзел, Наталія Марадик, Ганна Мелеганич

Видано в межах проекту „Поширення ноу-хау для кращого управління Шенгенським кордоном між Словаччиною /Україною та Норвегією /Росією“,
СВС 01018

Партнери:

SFPA
Slovak Foreign Policy Association

Співфінансування:

Видано в межах проекту „Поширення ноу-хау для кращого управління Шенгенським кордоном між Словаччиною /Україною та Норвегією /Росією“, СВС 01018

Сума гранту для проекту: 619 454,- EUR.

www.norwaygrants.org

Цей проект фінансується з Норвезького фінансового механізму та державного бюджету Словацької Республіки.

Програма SK08 – Транскордонне співробітництво: „Словаччина – Україна: Співпраця через кордони“

Проект фінансується з Норвезького фінансового механізму й державного бюджету Словацької Республіки.

Програма SK08 – Транскордонне співробітництво:
„Словаччина – Україна: Співпраця через кордони“
„Slovakia – Ukraine: Cooperation across the Border“.

Міграційні процеси в Україні як фактор розвитку українсько-словацького прикордоння у 2014-2016 роках

Мирослава Лендъел, Наталія Марадик,
Ганна Мелеганич

© Ужгородський національний університет, Україна та
Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики

Видавець

Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики
вул. Староместська, 6/D, 811 03 Братислава

Пряшівський офіс:

вул. Главна, 11, 080 01 Пряшів, Словацька Республіка
www.sfpa.sk

Автори:	Мирослава Лендъел, Наталія Марадик, Ганна Мелеганич
Рецензенти:	Петер Брезані, Владімір Бенч
Редакція і друк:	ТОВ «ADIN», Пряшів

ISBN 978-80-89356-62-1

Зміст

Вступ	4
Формулювання проблеми і завдань аналізу.....	4
Результати попередніх досліджень	5
Аналіз проблеми та існуючої політики.....	7
Тенденції міграції з України у 2012–2016 роках	7
Міграція з України в Словаччину: тенденції останніх років	11
Нелегальна міграція на кордонах України та ЄС.....	15
Кількісні та мотиваційні характеристики внутрішньопереміщених осіб в Закарпатті.....	17
Сучасні новації міграційної політики в Україні та Словаччині	25
Сценарії розвитку міграційної ситуації на українсько-словацькому кордоні	27
Можливості для спільних дій урядів України та Словаччини у сфері міграції	30

Вступ

Міграція є одним із основних факторів, який визначав соціально-економічний та демографічний розвиток України в історичній ретроспективі. На сучасному етапі це явище продовжує суттєво впливати на міжнародні відносини з сусідніми державами та Європейським Союзом, який прагне впроваджувати спільну політику у міграційних питаннях.

Політична нестабільність, більше того – перерозподіл території між різними державними утвореннями, – пошук можливостей для кращого працевлаштування залишаються основними причинами виїзду українців за кордон і водночас еміграції іноземців в Україну, яка належить до переліку держав із найбільшим міграційним потенціалом.

В Україні переважає маятниковий тип міграції українців («неповна міграція», «мобільність»), яка передбачає повернення з-за кордону щонайбільше через півроку, як правило, тоді, коли був отриманий бажаний мігрантом дохід. Країни Центральної Європи стали одним із основних ареалів працевлаштування українців, що пояснюється комплексом факторів – географічною та культурно-ментальною близькістю, меншими транзакційними витратами для човникових приїздів «з» і «в» Україну. Зокрема Словацька Республіка була і залишається привабливою для жителів Закарпатської області України, хоча й не надавала такі можливості для працевлаштування, як до прикладу, сусідні Чеська Республіка та Польща.

Формулювання проблеми і завдань аналізу

Анексія українського Криму Росією у березні 2014 року, військово-політичний конфлікт на Донбасі, який розпочався у травні того ж року, і набув ознак так званої «гібридної війни», мали наслідком внутрішнє переміщення більше мільйона українців. При тім міжнародна криза, внутрішня політична нестабільність, погіршення багатьох соціально-економічних показників стали додатковими факторами, які мали вплив на міграційну ситуацію в Україні, зокрема на іміграцію, еміграцію та способи виїзду за кордон. Урядові структури України та сусідніх

держав не є готовими передбачити соціально-економічний ефект та загрози безпеці українського прикордоння та Словаччини, зумовлені міграційними змінами. Зокрема, відсутніми є навіть спроби спрогнозувати подальші дії внутрішньо переміщених осіб, які переїхали із Криму та Донбасу в Закарпатську область України, яка єдина межує з Словачкою Республікою, котра, в свою чергу, може розглядатися як наступний пункт у їх міграційній історії.

Враховуючи означені вище виклики, необхідно з'ясувати якісні та кількісні зміни у міграції в Україні упродовж 2014-2016 років, зокрема на центральноєвропейському напрямку, та окреслити їх сутність. Для передбачення міграційної ситуації на українсько-словацькому прикордонні, формування дієвої публічної політики щодо потенційних загроз для безпеки та соціально-економічної стабільності в цьому ареалі потрібно вирішити такі завдання:

- 1) з'ясувати зміни чи відсутність таких в кількісних та якісних характеристиках української міграції в ЄС, типах виїзду в країни Центральної Європи, зокрема внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО);
- 2) визначити кількісні параметри та мотивацію переїзду в Закарпатську область України внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), систематизувати припущення щодо їх подальших кроків щодо вибору/усталення місця проживання;
- 3) виявити сучасні тенденції нелегальної міграції у країни ЄС, з якими межує Закарпатська область України;
- 4) розробити короткострокові сценарії розвитку міграційної ситуації на українсько-словацькому прикордонні в 2014-2016 роках, зокрема перелік факторів, які впливатимуть на мобільність людей з України;
- 5) сформулювати рекомендації урядовим структурам України та Словаччини щодо коригування змісту міграційної політики.

Результати попередніх досліджень

Для пояснення причин сучасної міграції в Україні – як і в усьому регіоні Центральної і Східної Європи – найбільш вживаною є теорія людського капіталу, відповідно до якої соціально-демографічні характеристики особи – вік, стать, громадянський статус, освіта, навички, зайнятість, соціальні зв'язки – є важливим фактором для прийняття

рішення про виїзд, вибір країни для міграції та її модель – мятниково чи на постійній основі. Водночас, як пояснює концепція кумулятивної причинності, міграція є сталим феномен, який підтримується факторами мереж, культури міграції, розподілу людського капіталу. Незважаючи на те, що рішення про міграцію приймають індивіди чи сім'ї, вона має великий сумарний соціальний ефект.¹ Притім, упродовж останніх років міграція українців у європейські держави набула ознак «текучої міграції», що означає, що багато громадян обрали індивідуальні стратегії пошуку «місця під сонцем», не розвивають соціальні зв'язки з рідною країною та країною перебування.² Ще одним сутнісним фактором, що сприяє міграції та втраті людського потенціалу, є корупція.³ Очевидною для науковців є неефективність міграційної політики європейських держав, континенту в цілому, відсутність стратегічного бачення мобільності громадян у майбутньому.⁴

Найновіші дослідження виділяють декілька тенденцій – включно нових – у міграції в Україні у період 2014-2016 років, а саме: переважаючий формат трудової міграції, тенденція переходу частини «мятників» мігрантів у статус постійних, поява феномену ВПО з Донбасу та Криму, які вирішували проблему соціально-економічної адаптації до нових умов життя в інших регіонах.⁵

Дослідник міграції з України вирішує ті самі труднощі, що й усі науковці, що вивчають цю проблематику у регіоні Центральної і Східної Європи. Перш за все, акумуляція статистичних даних ускладнюється об'єктивними причинами (невідповідність статистичних систем України та європейських країн; фіксація на кордоні, насамперед, факту перетину кордону без визначення мети такої дії), які не дозволяють мати повну картину щодо кількості осіб, які виїжджають за кордон, їх мотивацію. У державах ЄС урядові структури обраховують лише кількість дозволів на проживання чи працевлаштування, що не дозволяє

¹ L. Kurekova, *From job search to skill search: political economy of labour migration in Central and Eastern Europe*, Budapest: CEU, 2011, 245 c.

² A. Grzymała-Każłowska, "Migration and socio-demographic processes in Central and Eastern Europe: characteristics, specificity and internal differences," *Central and Eastern European Migration Review* Vol. 2, No. 1, June 2013, 5–12.

³ I. Lapshyna, "Corruption as a driver of migration aspirations: the case of Ukraine," *Economics and Sociology* Vol. 7, No 4, 2014, c. 113–27.

⁴ P. Ruspini, J. Eade "A decade of EU enlargement: a changing framework and patterns of migration," *Central and Eastern European Migration Review* Vol. 3, No. 2, December 2014, c. 5–10.

⁵ D. Drbohlav, M. Jaroszewicz, eds, *Ukrainian migration in times of crisis: forced and labour mobility*, Prague: Charles University, 2016. Available online: <http://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/ukrainianmigrationintimeofcrisis-161207182925.pdf>.

мати точні дані про кількість осіб, які перебувають на сталій основі у країні, тим більше, мету їх перебування (навчання, працевлаштування, ведення бізнесу, приватні цілі). У країнах виїзду лише незначна кількість громадян офіційно фіксує факт виїзду за кордон шляхом зняття з реєстрації (у випадку України), не маючи стимулу робити цього. Офіційні структури не мають мотивації включати в форми фіксації статистичної інформації додаткові питання, що обмежує емпіричну основу для дослідження. Статистичний та інші види аналізу цього явища ускладнює також переважання маятникової, прикордонної міграції, а, отже, обмежений рівень фіксації цього явища.

Враховуючи ці обставини, авторами цієї аналітичної записки у січні 2017 року було проведено опитування внутрішньо переміщених осіб, які поселилися у 2014-2016 роках у Закарпатській області, а також проведено фокус-групу з представниками цього середовища. Застосування якісних методів дозволяє простежити індивідуальні міграційні траєкторії переселенців в Україні і, незважаючи на не репрезентативність цих даних, порівняти їх з даними статистики, інших досліджень.

Аналіз проблеми та існуючої політики

Тенденції міграції з України у 2012–2016 роках

Починаючи з 2010 року, Україна входила до переліку TOP-15 країн, представники яких у найбільшій кількості отримували дозволи на легальне проживання у державах Європейського Союзу. У 2010 році 45,660 громадян України набули такого статусу, у 2011 році – 31,505, у 2012 році – 26,249, у 2013 році – 25,871 осіб. У 2013 році українці отримали найбільше дозволів на проживання серед інших етнічних спільнот; з них – 64 % дозволів – були надані з метою працевлаштування. У цей період, відповідно до даних Євростату, на території європейської спільноти нараховувалися 635 тис. вихідців із України.⁶

У 2012 році найбільшими країнами-реципієнтами українських мігрантів були Російська Федерація (43,2 %), Польща (14,3 %), Італія

⁶ “Immigration in EU,” *Eurostat*, June 10, 2015. Available online: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/infographics/immigration/migration-in-eu-infographic_en.pdf.

(13,2 %) та Чеська Республіка (12,9 %), однак вже наступного року частка дозволів, наданих Польщею, стала найбільшою.⁷

У цілому, українці до Революції Гідності 2013–2014 рр. надавали перевагу маятниковому типу міграції, не бажаючи розривати зв'язки з ріднею, іншими соціальними спільнотами, «малою» і «великою» батьківщинами: короточасні – до 6 місяців – виїзди за кордон з метою працевлаштування склали 48,5 % усіх випадків міграції.

Внаслідок проведення у південноєвропейських країнах (Італія, Іспанія, Португалія, Греція) міграційних амністій, запровадження на початку 2010–х років нового ліберального законодавства (Росія, Польща) почала знижуватися кількість нелегальних мігрантів з України: їх частка у 2012 році склала всього 20,4 % осіб.

До основних факторів міграції у цей період належали: низькі шанси забезпечити достатній рівень доходів в Україні; соціальна та правова незахищеність громадян; корупція, незадовільний рівень довіри до інститутів держави, відсутність впевненості у завтрашньому дні.

Починаючи з 2014 року, коли внутрішня політична криза, Революція Гідності стали приводом для анексії Криму та започаткування «гібридної війни» Росією, до міграційних стимулів додалися політична нестабільність, відсутність достатніх гарантій для безпеки громадян, їх прав, свобод та власності.

Незважаючи на нестачу акумульованих офіційних даних, можна стверджувати, що у 2014 році кількість наданих дозволів для проживання українців в державах ЄС зросла в середньому на 30 %. Лідерські позиції обійняла Польща, де цей показник зріс на 60 % (247 тис. осіб).

Відповідно до експертної оцінки, проведеної на основі використання методу Дельфі, у 2014 році загальна кількість мігрантів з України в держави ЄС складала близько 1,1 млн. осіб, з них – 386 тис. проживали у центральноєвропейських державах. У розрізі країн Вишеградської групи найбільша кількість мігрантів з України перебувала у Польщі – близько 240 тис. осіб, Чеській Республіці – 112 тис. осіб, Угорщині – 18 тис. осіб, Словаччині – 16 тис. осіб.⁸ Станом на початок 2016 року Міжнародна організація міграції (далі – МОМ) нараховувала 668 тис. мігрантів з України, а також орієнтовно 310 тис. осіб були класифіковані як потенційні мігранти.

⁷ “Міграція як чинник розвитку в Україні: на основі результатів дослідження, здійсненого на замовлення,” МОМ, December 5, 2016. Available online: http://iom.org.ua/sites/default/files/infographics_15-03-16_ukr.pdf.

⁸ M. Jaroszewicz, “Recent trends in Ukrainian migration to Poland,” in V. Benč, ed., *Current migration trends in V4 countries: focus on migration from Ukraine*, Prešov: Slovak Foreign Policy Association, 2015, с. 23–31.

«Гібридна війна» з Росією та інші означені вище загрози для безпеки та стабільності в Україні зумовили появу нових міграційних тенденцій. Так, новим фактором, нетиповим для України до 2014 року, було різке збільшення шукачів політичного притулку за кордоном: за ним на території ЄС звернулися 14,040 українців (у 2013 році – 1080 осіб).⁹ Максимум цього показника був досягнутий у 2015 році – 22,040 осіб, а вже в наступному році цей показник почав зменшуватися: кількість українських шукачів притулку у Євросоюзі у першому півріччі 2016 року склала 7,030 осіб (Таблиця 1).¹⁰

Водночас, різні форми захисту були надані лише 22 % аплікантив: країни ЄС сприймали конфлікт на Донбасі як такий, що не зачіпає основну частину території України і є другорядним у порівнянні із загрозами безпеці жителів Сирії та Еритреї.

Таблиця 1. Кількість заяв від громадян України щодо притулку в країнах ЄС (2011 – перше півріччя 2016 року)

Країни/роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016 (перше півріччя)
ЄС (28 країн)	940	1095	1055	14,060	22,040	7030

Тенденцію, що була започаткована минулого року можна пояснити поверненням українців до моделі трудової міграції як оптимальної у пошуку тимчасового працевлаштування чи постійного місця проживання за кордоном, а також критичним ставленням країн ЄС до можливості розгляду громадян України як потенційних біженців.

Як демонструють дані дослідження МОМ, у другій половині 2014 – першій половині 2015 років кількість трудових мігрантів з України склала 688 тис. осіб (432,888 – довгострокових та 246,400 – сезонних). Найбільші міграційні потоки з України були спрямовані в Російську Федерацію, Польщу, Чеську Республіку, Італію та Білорусь: 80 % усіх дозволів були надані на короткочасне та довготривале перебування.

У 2014 році громадяни України отримали найбільшу частку дозволів серед інших спільнот для працевлаштування в ЄС – 303 тис. осіб. Основним пунктом призначення була Польща, в якій у цьому році українці отримали 81 % усіх дозволів на працевлаштування, що озна-

⁹ “Main Ukrainian trends and figures in migration security factors influencing Ukrainian migration pattern,” Europe without barriers civic initiative. Available online: <http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2015/01/Ukraine-Migration-overview.pdf>.

¹⁰ Кількість українських шукачів притулку у ЄС в 2016 році зменшилася. Available online: <http://europewb.org.ua/kilkist-ukrayinskyh-shukachiv-prytulku-u-yes-v-2016-rotsi-zmenschylasya/>.

чало 30 % зростання у порівнянні з 2013 роком.¹¹ Також на початковому етапі українсько-російського конфлікту 17 тис. 500 українців отримали громадянство країн ЄС, таким чином, обійнявши 15-е місце за цим показником у ЄС. Найбільше українців отримали громадянство Німеччини (20,2 %), ще 18,9 % стали громадянами Португалії, 11,7 % – Чехії, 10 % – Польщі.

З цією статистикою позитивно корелюють дані Державної міграційної служби, відповідно до яких в Україні у 2014-2016 роках був зафіксований тренд збільшення кількості громадян, які виїжджали за кордон на постійне місце проживання: з 8932 осіб у 2014 році до 11,345 у 2015 році. За перший квартал 2016 року таких дозволів було надано 2604, що засвідчує, щонайменше, про збереження динаміки минулого року. Водночас, і кількість осіб, які повернулися в Україну зменшилася з 2366 до 1687 осіб у 2014 і 2015 роках відповідно (Таблиця 2).

Таблиця 2. Кількість виданих дозволів на виїзд громадян України за кордон на постійне проживання та осіб, які повернулися з-за кордону (2014–2016)

Дозволів/осіб	2014	2015	Перший квартал 2016 року
Кількість виданих дозволів на виїзд громадян України за кордон на постійне проживання	8932	11345	2604
Кількість осіб, які повернулися в Україну після тривалого перебування за кордоном	2 366	1687	1687

Джерело: Державна міграційна служба України, Завантажено 25 серпня 2016, <http://dmsu.gov.ua/statistichni-dani/2945-statystyka> (accessed on December 5, 2016).

Підсумовуючи, можна стверджувати про нові тенденції міграції з України, які з'явилися в 2014–2016 роках. Зокрема мова йде про переорієнтацію основних міграційних потоків з Російської Федерації в Європейський Союз, незважаючи на значний потік біженців, який з Донбасу виїхав в роки конфлікту саме до східного сусіда, виїзд з України фахівців у сфері ІТ-технологій, медицини, підприємців, поширення тренду здобуття вищої освіти за кордоном, зокрема дітьми трудових мігрантів, які вже працюють на території ЄС. Новітнім фактором міграції, зокрема в сусідні центральноевропейські держави, був

¹¹ “Residence permits statistics,” Eurostat. Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Residence_permits_statistics.

виїзд молодих чоловіків з метою уникнення військової мобілізації.

Водночас, незмінними залишилися основна форма та мотиваційна складова міграції: чисельне переважання трудової міграції, зокрема м'ягкого типу, економічний фактор, зокрема відсутність можливостей в Україні отримати достатній дохід як передумова для виїзду за кордон.

Міграція з України в Словаччину: тенденції останніх років

Поряд з Південною Європою, Росією, країни Вишеградської групи (Республіка Польща, Чеська Республіка, Угорщина та Словацька Республіка) формують найбільш популярний ареал міграції для українців. Інтерес до перебування у країнах В-4, окрім економічних, соціально-психологічних та демографічних причин, був зумовлений також перевагами, які надають уряди Угорщини та Польщі етнічним одноплемінникам, дією механізму малого прикордонного руху, ліберальними умовами працевлаштування сезонних працівників, зокрема у Польщі.

У часовій ретроспективі кількість мігрантів у центральноєвропейських країнах зменшувалася під впливом світової економічної кризи у 2008-2009 роках: зокрема, кількість офіційно облікованих українців зменшилася з 102,285 осіб (2008 рік) до 68,950 (2011 рік). Ця тенденція пояснюється також тим, що частина мігрантів набули право на постійне проживання або ж статус підприємця, а, частина, навпаки, після закінчення дії посвідки на право працевлаштування стали нелегалами.

Визначення кількості українців у країнах Вишеграду після Революції Гідності здійснюється лише на основі експертних оцінок, враховуючи відсутність достовірної статистики. Відповідно до них, у 2014 році у Польщі мали дозволи на проживання 240 тис. українців, у Чеській Республіці – 112 тис., в Угорщині – 18 тис., у Словаччині – 16 тис. осіб. Таким чином, якщо в цей період загальна кількість українців на території ЄС складала приблизно 1,1 млн. осіб, то у «вишеградському регіоні» – 386 тис. мігрантів. Наступного року Польща навіть випередила Російську Федерацію на 30,4% за показником кількості наданих дозволів на проживання¹².

¹² J. M. Godzimirski, L. Puka, M. Stormowska, "Has the EU learnt from the Ukrainian crisis? Changes to security, energy and migration governance," The Polish Institute of International Affairs, Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences, Norwegian Institute of International Affairs, February 2015, c. 32.

Як демонструють дані Євростату, у 2015 році громадяни України склали суттєву частку іноземців у країнах В-4. Найбільша громада вихідців з України – 100,7 тис. та 24,2 % від загальної кількості іноземців – сформувалася у Чехії, в Угорщині ці показники склали 42,0 тис. і 8,8 %, у Словаччині – 10,1 тис. та 5,7 % (щодо Польщі цих даних немає).¹³

Словацька Республіка ніколи не була країною «топ дестинації» для мігрантів, скоріше – транзитною територією. Це пояснюється обмеженістю ринку праці, нижчими рівнями заробітної плати ніж в середньому по ЄС. Однак, починаючи з 2004 року – часу приєднання до ЄС – їх кількість зростає з 22,108 до 67,877 осіб у 2012.

На кінець 2011 року, коли проводився останній перепис населення, на території СР на постійній основі проживали 71,348 іноземних громадян або ж 1,32% усього населення. Найбільш чисельними були спільноти чехів, угорців, поляків, румунів. Однак вже минулого року кількість іноземців, які легально проживали в країні складала 93,247 осіб або ж 1,72 % усього населення Словаччини, що свідчить про повільне, але невпинне зростання частки мігрантів у структурі жителів країни.

Українці складають шосту найбільшу групу мігрантів, нараховуючи у 2011 році 3915 осіб або ж 5,49 % від усіх іноземців. У 2015 році – на постійній і на тимчасовій основі, – в країні вже офіційно перебували 10,1 тис. українців. Це різке зростання пояснюється тим, що лише в першій половині 2015 року Словаччина видала 9 тис. дозволів на легальне перебування українців на своїй території тобто на 23,4% більше ніж до початку кризи в Україні. Така динаміка може пояснюватися розгортанням військово-політичного конфлікту в Україні, а, отже, збільшенням кількості бажаючих оселитися в сусідній державі, однак за іншими – експертними – оцінками, насамперед, можливістю працевлаштування для українців, включно професійних посад у сфері медицини, ІТ-індустрії.¹⁴

На кінець 2016 року правом на проживання користувалося 13,024 громадяни України: з них 9328 мали право на тимчасове проживання у СР, 3582 – постійне. Це є найвищий показник серед громадян третіх країн, а показник тимчасового перебування взагалі є найвищим серед іноземців. Також минулого року саме громадяни України отримали найбільше дозволів на проживання у Словаччині: 5808, з яких – 5315

¹³ “Main countries of citizenship and birth of the foreign/foreign-born population,” Eurostat, January 1, 2015. Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/.../images/.../Migration_and_migrant_population_statistics_YB2016.xlsx.

¹⁴ “Migranti na Slovensku,” IOM. Available online: <http://mic.iom.sk/atlas/o-atlase/migranti-na-slovensku>.

на тимчасове, 466 – постійне, а також найсуттєвішу кількість віз, виданих консульськими установами цієї країни – 39 192. Водночас відзначимо, що останній показник зменшився у порівнянні з 2015 роком – тоді було видано 46 148 віз.¹⁵ Додамо, що певна частина українців перебуває у Словаччині на нелегальних засадах, зокрема за рахунок недотримання періоду виїзду з країни після завершення терміну дії візи.

Відповідно до даних урядових структур, упродовж останніх років – до і після початку військово-політичного конфлікту на Сході України – помітною є тенденція зростання громадян України, які офіційно працюють в Словаччині. Зокрема, у 2008 році трудових мігрантів з України нараховувалося 501 особа, у 2010 році – 929 осіб, у 2012 році – 971 особа, у 2015 році – 1462 особи.¹⁶

Водночас, частка українців, які зверталися в компетентні структури Словаччини за політичним притулком була несуттєвою упродовж триваючого військово-політичного конфлікту з Росією, а кількість задоволених прохань була, взагалі, мізерною, що відображає загальноєвропейські тенденції та політику надання притулку Братислави (Таблиця 3). Так, у період 1993–2016 років із загальної кількості 58,467 прохачів Словаччина надала притулок лише 820 особам, а 684 були надані інші форми міжнародного захисту¹⁷.

Таблиця 3. Кількість українців, які зверталися за політичним притулком в Словацькій Республіці (2013–2016 роки)¹⁷

Кількість шукачів притулку/ Рік	Кількість поданих прохань українцями	Кількість задоволених прохань українців щодо притулку	Загальна кількість поданих прохань громадянами усіх країн	Кількість задоволених прохань усіх іноземців щодо притулку
2013	14	0	441	15
2014	24	0	331	14
2015	25	1	330	8
2016	25	2	146	167

¹⁵ “Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike,” Ministry of Interior of the Slovak Republic. Available online: <http://www.minv.sk/?rocnky>.

¹⁶ D. Drbohlav, M. Jaroszewicz, op. cit.

¹⁷ “Štatistiky: Azyl a migrácia,” Ministry of Interior of the Slovak Republic. Available online: <http://www.minv.sk/?statistiky-20>.

Переважна більшість громадян України, які працюють у Словаччині є жителями прикордонної Закарпатської області. Про це, принаймні, свідчать оцінки словацьких експертів, оскільки офіційні дані про місце виїзду українців не облікуються; водночас, за їх припущеннями їх працевлаштування чи перебування у СР пояснюється близькістю територій, відсутністю культурних конфліктів, а не розгортанням військово-політичного конфлікту, за винятком хіба-що чоловіків, що уникають військової мобілізації.¹⁸

Водночас, не можна стверджувати, що у 2014-2016 роках на Закарпатті була зафіксована стала тенденція щодо виїзду за кордон на постійне місце проживання (Таблиця 4). Після майже двократного зростання такого типу імміграції у 2015 році, наступного року цей показник стабілізувався на рівні 2014 року, коли із області виїхали 976 осіб.

Таблиця 4. Кількість виданих у Закарпатській області дозволів на виїзд за кордон на постійне місце проживання (2014–2016 роки)¹⁹

Рік	2014	2015	2016
/ Кількість виїздів	976	1610	976

Основними країнами для еміграції залишаються Угорщина, Німеччина, Ізраїль, Чеська Республіка, Сполучені Штати Америки. Водночас, зросла кількість громадян, які оформили повернення на постійне місце проживання в Україну, насамперед, з країн – основних реципієнтів емігрантів із Закарпаття, що були згадані вище.

Таблиця 5. Кількість повернень жителів Закарпатської області на постійне місце проживання (2014–2016 роки)²⁰

Рік	2014	2015	2016
/ Кількість повернень	92	67	133

Найбільший показники виїзду за кордон продемонстрували жителі м. Берегово та Берегівського району: 2014 рік – 379 осіб, 2015 рік – 514, 2016 рік – 271. Це пояснюється високою часткою представників угорської етнічної групи, які володіють суттєвими стимулами для міграції у сусідню Угорщину (відсутність мовного бар'єру, родинні зв'язки, статус подвійного громадянства, сприятлива міграційна по-

¹⁸ Dušan Drbohlav, Marta Jaroszewicz, op. cit.

¹⁹ Дані ДМС України в Закарпатській області, надані 16 січня 2017 року.

²⁰ Там же.

літика Будапешту щодо імігрантів з угорським корінням). Високою є частка виїду також жителів м. Ужгорода, Ужгородського району, Винogradівського району, що також можна пояснити компактним проживанням етнічних угорців на території цих адміністративно-територіальних одиниць.

Таким чином, Словаччина, враховуючи лібералізацію умов для працевлаштування стала упродовж останніх років більш привабливою для українців, зокрема як зручне місце для тимчасового працевлаштування, здобуття вищої освіти. Водночас поступово зростає кількість співвітчизників, які знаходять постійне місце роботи, зокрема у сферах медицини та IT-технологій. При тім, ця динаміка є зумовлена, насамперед, економічними чинниками, а не міграцією великої кількості осіб у зв'язку з анексією Криму та конфліктом на Донбасі. Про це свідчить і мала кількість звернень за політичним притулком, поданих українцями упродовж останніх років.

Нелегальна міграція на кордонах України та ЄС

Викликом для безпеки українсько-словацького кордону, Європи загалом є явище неконтрольованої масової нелегальної міграції, що може підірвати систему соціальної стабільності у державах континенту, змінити кардинально ситуацію на ринку праці, несе певні загрози поширення явища міжнародного тероризму. На українсько-словацькому прикордонні поширенню цьому явища сприяють існування налагоджених каналів переправлення мігрантів, практика залучення до цієї протиправної діяльності жителів прикордонних громад, переважно гірський характер місцевості, на якій проведена лінія кордону.

Нелегальній міграції сприяє збільшення кількості перетинів кордону, контроль за яким потребує залучення усіх ресурсів прикордонних служб. Якщо у 2013 році кількість перетинів українсько-словацького кордону склала 2 млн. 91 тис. 621 особа, у 2014 році – 2 млн. 178 тис. 153 особи, то вже у 2015 році цей показник демонстрував значення 2 млн. 307 тис. 414 осіб. Здебільшого, мігранти намагаються незаконно перетнути кордон поза пунктами пропуску, тому для оцінки їх кількості потрібно користуватися іншою статистикою. Кількість затриманих громадян України за спробу нелегального перетину українсько-словацького кордону зросла у 2013-2015 рр. з 67 до 83 осіб, проте основну кількість мігрантів складають іноземні громадяни (громадяни України, здебільшого, перетинали кордон з метою супроводу нелегалів). Було затримано 761 порушника кордону, з яких найбільше було громадян Афганістану (267 осіб), Грузії (150 осіб), Сирії 65 осіб), Сомалі і Молдови (по 48 осіб). Можна також виділити основні ділян-

ки кордону, які використовуються для незаконного перетину кордону мігрантами: Стужиця–Нова-Седлиця, Стричава–Уліч, Великий Березний–Убля, Новоселиця–Подгородь, Перечин–Тібава, Ужгород–Бежовце, Малі Селменці–Вельке-Селменце, Чоп – Чіерна²¹. Нелегальний перехід через кордон відбувається шляхом наземного перетину смуги кордону поза офіційними пунктами переходу, насамперед, однак упродовж останнього року була застосована практика використання гвинтокрилів для перенаправлення мігрантів.

Досить часто, після затримання на кордоні нелегальні мігранти починають клопотати щодо надання статусу біженця: максимум таких заяв було подано у 2014-201 роках (Таблиця 6). Це пояснюється піком глобальної міграційної кризи, який припав саме на цей період. Серед шукачів притулку найбільше було вихідців із Афганістану та Сирії.

Таблиця 6. Динаміка подачі та розгляду заяв про визнання біженцем в Закарпатській області України (2014–2016 роки)

Роки	Звернулось із заявами	Надано статус біженця	Визнано особами, що потребують захисту	Відмовлено у наданні статусу біженця
2014	100	11	18	43
2015	110	5	10	13
2016	40	4	1	8

Всього на обліку в органах Державної міграції України в Закарпатській області перебуває у 2016 р. 2456 іммігрантів. Водночас, число тимчасово проживаючих іноземців постійно зростала – 2014 р. – 953, 2015 р. – 1032, 2016 р. – 1484 осіб, що пояснюється збільшенням кількості іноземних студентів, що навчаються в Ужгородському національному університеті.

Взагалі після вступу Словаччини в ЄС кількість нелегальних мігрантів радикально зменшилася: з 10,946 у 2004 році до 1304 осіб у 2014 році, що пояснюється зміцненням безпеки кордонів. Однак, враховуючи виклики міграційної кризи упродовж наступного року їх кількість різко зросла: до 2535 осіб, однак у минулого року стабілізувалася на показнику 2170 осіб

Зауважимо, що найбільша кількість нелегальних мігрантів минулого року була зафіксована саме з України – 1234 особи (на другому-третьому місцях Ірак та Сирія – відповідно по 145 і 123 особи). Більшість із українців (863 особи) перевищили термін легального пе-

²¹ Статистичні дані Чопського прикордонного загону, лютий 2016 р.

ребування на території СР, на відміну від близькосхідних мігрантів, які потрапили в цю країну поза пунктами перетину кордону. Водночас, зауважимо, що найбільша кількість осіб, які незаконно перетинають кордон, прямують в Словаччину через Угорщину: 344 у 2016 році, 773 – у 2015 році; відповідні показники по українсько-словацькому кордону складають 23 і 16 випадків відповідно.²²

Міграційні потоки громадян України не мають усталеного характеру і є зумовлені багатьма факторами, серед яких основними є вища заробітна плати і, взагалі, стандарти життя в ЄС, політична стабільність, вищий рівень захисту прав людини, непоширеність корупційних практик.

Отже, зростання динаміки руху через українсько-словацький кордон опосередковано сприяє підвищенню ризиків порушення режиму його перетину, правил легального перебування на території СР. Ця ділянка кордону знаходяться на шляху хоча й не основного, але важливого маршруту нелегального руху людей, що демонструє тенденція зростання кількості затриманих нелегальних мігрантів. Ця ситуація пояснюється, насамперед, міграційною кризою на Близькому Сході, тому її розв'язання позитивно впливатиме на безпеку українсько-словацького прикордоння.

Кількісні та мотиваційні характеристики внутрішньопереміщених осіб в Закарпатті

Специфіка анклавізації конфлікту в Україні зумовила появу феномену масованої внутрішньої міграції з Автономної Республіки Крим, окупованих територій Донецької та Луганської областей. Станом на 30.01.2017 р. в Україні офіційно було взято на облік 1,641,895 переселенців (1,322,216 сімей) з Донбасу та Криму.²³

Закарпатська область належить до регіонів, де знаходиться одна з найменших спільнот ВПО в Україні: станом на 01.12.2014р. – 2057 осіб, 01.12.2015р. – 3450 осіб, 01.12.2016р – 3495 осіб²⁴. Таким чином, можна констатувати, що найбільша міграційна активність ВПО була у 2014-2015 рр. Причому їх найбільша концентрація спостерігається в Ужгороді та Мукачеві, оскільки ці міста є найбільш привабливими із

²² “Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike,” Ministry of Interior of the Slovak Republic. Available online: <http://www.miniv.sk/?rocniky>.

²³ Обліковано 1 641 895 переселенців, Мінсоцполітики, Інтернет-доступ 10 січня 2017 року: <http://www.msp.gov.ua/news/12398.html>

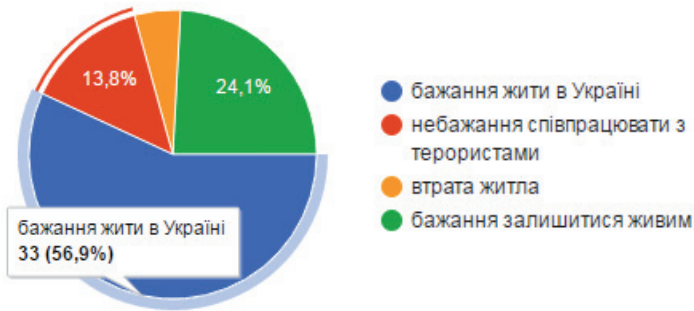
²⁴ Інформація щодо забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: Додаток до листа Закарпатської облдержадміністрації від 12.12.2016 № 6677/06-30

соціально-економічної точки зору. Варто відзначити, що за цей період близько 500 осіб повернулося до Донецької та Луганської областей.

Мотиваційна складова переїзду ВПО на захід України, в регіон українсько-словацького прикордоння пояснюється багатьма чинниками, які були виявлені за допомогою соціологічних методів.²⁵ Основною причиною виїзду з окупованої території Донбасу та анексованого Криму було бажання проживати в Україні (56,9 %) та мати гарантії безпеки (24,1 %) (Діаграма 1).

Діаграма 1.

Що змусило Вас виїхати з рідного міста?

Велика кількість переселенців були громадськими активістами у своїх рідних місцях і виступали з патріотичними гаслами на захист суверенної України. Пан Ігор, науковець з Донецька, зазначив: «Я ніколи не приховував своїх поглядів. Студенти навіть подарували мені футболку з написом “Почетный НАТОвец Донбас”. Так сталося, що в Києві я був на самому початку Євромайдану, в листопаді. У Донецьку Євромайдан був звісно не чисельний, збиралися переважно на вихідних. Навіть лекцію прочитав про євроінтеграцію для учасників.

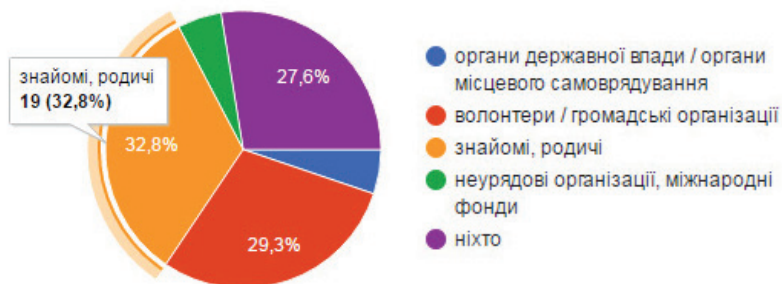
²⁵ За співорганізації громадської організації «Закарпаття-Донбас», яка сприяє діяльності ВПО у регіоні, експерти проекту у січні 2017 р. провели опитування переселенців із Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим. Взяли участь в опитуванні 58 осіб: 5 осіб – з АРК, 15 – з Луганської та 38 – з Донецької областей; за гендерно-віковим критерієм: 38 – жінок та 20 чоловіків у віці від 25 до 65 років. Опитувані мають різний рівень освіти: 75,9 % – вищу, 17,2 % – середню спеціальну та 6,9 % – середню. Більшість респондентів проживають у містах – Ужгород та Мукачево – і лише 10,3 % у сільській місцевості. Крім того, 17 січня було проведено зустріч з фокус-групою з ВПО, що дало змогу окреслити ключові проблеми, які вирішують переселенці у Закарпатській області.

Все було більш-менш спокійно – я ходив по Донецьку зі стрічкою із прапорами України та ЄС, і ніхто мене не чіпав. Десять до кінця січня не відчував себе у небезпеці. Але на Водохреща, коли в Києві почалася ескалація, це добре відчувалося і в Донецьку. Звісно, обставини впливають на людей, але якогось внутрішнього сепаратизму в Донецьку ніколи не було, на відміну від Криму, де було “одно ненавидеть все украинское”. Звісно, коли розпочалися військові дії, я був один із перших, хто покинув Донбас».

Більше половини переселенців отримали допомогу на Закарпатті від знайомих та родичів – 32,8 % та громадських організацій/волонтерів – 29,3 %. Близько третини (27,6 %) не отримали жодної допомоги (Діаграма 2).

Діаграма 2.

Хто надав Вам допомогу на Закарпатті?

Так, пані Тетяна, підприємець наголосила на тому, «що діяльність Регіонального штабу Закарпатської області з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції є суто формальною, насправді жодна допомога соціально-економічного характеру не надається, а працівники органів соціального захисту не є компетентними, а інколи і чинять перешкоди в отриманні грошової допомоги. Сама ж грошова допомога від держави є надто мізерною: 880 гривень для непрацюючих громадян і 440 гривень для працюючих. Реальну допомогу надають лише благодійні фонди (українські «Неемія», «Карітас», словацький «Sme spolu») та волонтери».

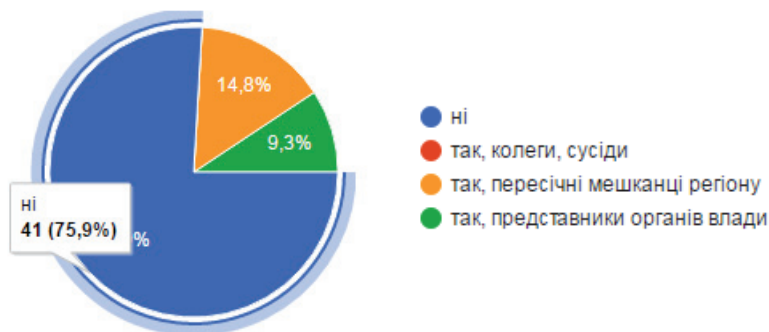
Причини переїзду саме на Закарпаття варіюють: враховувалися фактори великої відстані до зони конфлікту, присутність знайомих, комфортні умови для проживання, статус регіону як прикордонної території, запрошення по роботі, інколи роль відіграла випадковість.

Пан Костянтин зауважив: «Ми переїхали на Закарпаття, бо дружині запропонували роботу в Ужгороді. Вона надсилала своє резюме по всій країні, і Ужгород виявився єдиним містом, яке прийняло лікаря-стоматолога на роботу. Я в Донецьку, до усіх подій, працював економістом, але на Закарпатті за фахом роботу поки не знайшов. Натомість створив громадську організацію “Закарпаття-Донбас”, головна мета якої спробувати допомогти вимушеним переселенцям із житловим питанням. Усі ті люди, які реєструються в штабі та в соціальному захисті, переважно не мають житла. Наша задача – побудувати тут один будинок, в якому вони зможуть жити. Принаймні, спробувати. Зараз ми над цим активно працюємо. Попередньо була розмова у міськраді про те, що якщо у нас все вийде, то ми зможемо будувати цілий житловий комплекс з 5–6 будинків. Ми налаштовані оптимістично і віримо у те, що все вийде. Це лише питання часу. Скажу відверто, переважна більшість людей доволі пасивні – вони спостерігають за процесом, чекають на результат, думають чи щось із цього вийде. Активних людей, які хотіли б щось справді змінити – небагато. В організації близько 200 сімей, але активних – 10–15. Це ті люди, які чогось прагнуть та реально допомагають».

Три чверті ВПО засвідчили, що відчують себе в Закарпатській області комфортно через неупереджене ставлення до них місцевих мешканців. Водночас, майже одна шоста опитаних відчують стереотипи у їх сприйнятті закарпатцями, одна десята – владою (*Діаграма 3*).

Діаграма 3.

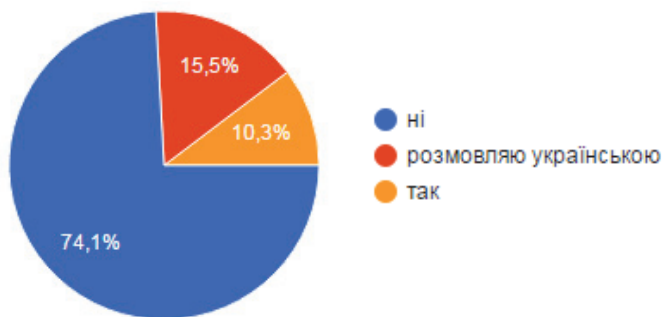
Чи відчували Ви до себе упереджене ставлення на Закарпатті? Якщо так, то з боку кого?

Аналогічна позитивна ситуація склалася із використанням російської мови; тим більше, що 15,5 % переселенців спілкуються українською мовою (Діаграма 4).

Діаграма 4

Чи виникали у Вас проблеми з використанням російської мови?

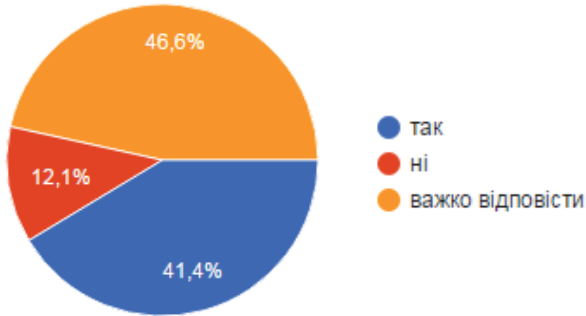

Пані Дарина, працівниця поліції, зазначила: «Мені добре в Ужгороді завдяки мультикультурності міста. Люди толерантні, терпимі один до одного. Тут можна почути різні мови світу і всі все розуміють. Але трохи бракує модерну, люди – великі консерватори. Це, напевно, єдине, до чого я досі не можу звикнути».

Цілком очевидно, що основними факторами, які потенційно можуть негативно вплинути на рішення ВПО осісти в Закарпатській області, а, отже, мігрувати додому, «вглиб» території України чи прийняти рішення про виїзд за кордон є соціальна, економічна незахищеність. Так, задоволеними цими чинниками є 41,4 % респондентів, водночас така ж така кількість респондентів – 46,6 % – не могла визначитися із відповіддю, 12,1 % – не відчувають себе у безпеці (Діаграма 5).

Діаграма 5

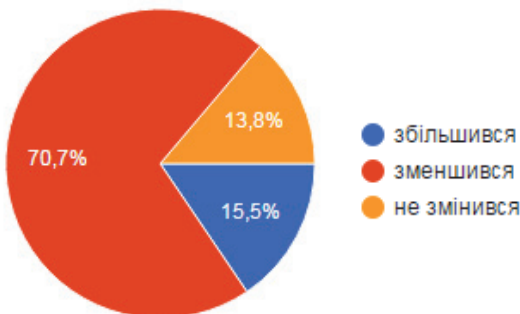
Чи відчуваєте Ви себе більш захищеним територією Закарпаття (безпека, соціально-економічний статус, інше)?

Найбільшою проблемою, яка не сприяє осілості, є забезпечення житлом: 31 % ВПО не є задоволені цими умовами у Закарпатській області, 27,6 % – не можуть визначитися із відповіддю. Наступними негативними чинниками є відсутність офіційної високооплачуваної роботи, погана інфраструктура. Так, більше третини ВПО на Закарпатті не мають роботу; з них – 10,3 % – навіть не шукали працевлаштування, а 20,7 % не змогли знайти місце роботи. Цікавим є той факт, що ці ж 10,3 % осіб не працювали і вдома, на Сході України. Ще більш вагомим чинником, який змушує переселенців думати про подальшу міграцію є зменшення сумарного доходу сім'ї на Закарпатті (70,7 % респондентів); лише у 15,5 % сімей – він збільшився, а у 13,8 % – не змінився (Діаграма 6).

Діаграма 6

Сумарний дохід Вашої сім'ї в порівнянні з 2014 роком...

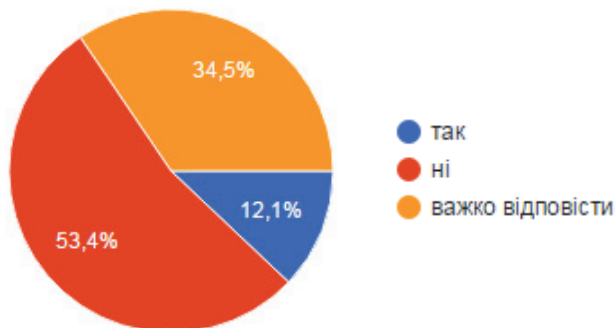

Більшість опитаних осіб-переселенців, а саме 53,4 %, не планують повертатися на Схід України до місця попереднього проживання, 34,5 % – ще не визначилися, і лише 12 % бажають поїхати додому (Діаграма 7). З тих, хто бажає це зробити, більшість визначає як умову повернення, перехід цих територій під контроль України (56,9 %), 10,3 % – відновлення комфортних умов життя. Пан Євген, фотограф, відзначив: «Знаю на Закарпатті близько двадцяти людей, які переїхали сюди зі Сходу. Усі вони доволі добре себе почувають тут. Власне, багато з них переїхали завдяки нашій інформації. Були думки про Львів, Івано-Франківськ, але приїхавши сюди, вони отримали справжній кайф від Ужгорода. Від цього міста взагалі важко не кайфувати. Все пізнається в порівнянні. Якби ви пожили в Луганську, то зрозуміли б про що я кажу. Хтось переїздить з Ужгорода у Відень і, звісно, казатиме, що там круто, і як взагалі можна жити в Ужгороді. У мене є знайомі, які переїхали в Америку, і перший рік просто “вили” від того, наскільки було важко. А за кілька років, коли звикли до нового життя, казали: “Як ви взагалі там живете?” Між життям в Ужгороді та Луганську – колосальна різниця. Начебто одна країна, але все абсолютно по-іншому. Комфортніше мені, звісно, тут. В Ужгороді мені спокійніше. Я, загалом, і в Луганську себе непогано почував – мав свій бізнес, великі гонорари, займався рекламою. Замовники там грошовиті, а бюджети захмарні. Але там ти постійно на якомусь “стрьомі”. На Закарпатті люди, з фінансової точки зору, стабільніші, ніж там. Немає такої великої різниці між багатими та бідними. На Луганщині, напевно, 80% населення жили за межею бідності. Я брав участь у деяких соціальних проектах, з якими побував у всіх куточках області, і мав можливість побачити на власні очі, як живуть люди не в обласному центрі. Такого надивився... Це одна з причин, чому все відбулося саме так, як відбулося. Люди звикли до того, що за них все мають зробити і вирішити. От і вирішили...»

Діаграма 7

Чи плануєте Ви повертатися додому, до рідного міста?

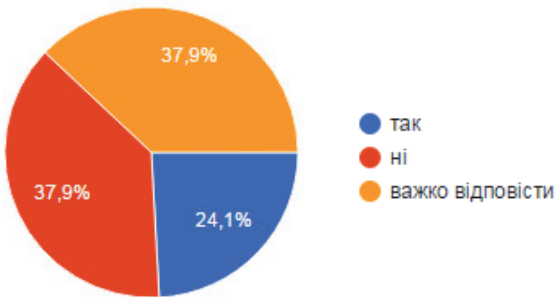

Пані Яна, візажист, наголосила: «Переїхати до Закарпаття, напевно, вирішила не я, а моя доля – так мало бути. Виїхавши з Донецька, я планувала “пересидіти” тут два тижні, і ось вже минуло кілька років. У моєму оточенні тепер різні люди. Частина з них розмовляє російською, інші – українською, а хтось – закарпатською. Кожну з цих мов я розумію. Після переїзду до Закарпаття я жодного разу не їздила до Авдіївки. Це дорого – і для мого душевного стану, і для гаманця. Не думаю, що колись зможу повернутися. Принаймні зараз жодна частинка мене не сигналізує про необхідність повернення. Планую залишатися на Закарпатті і розвиватися тут. Але теж не хочеться загадувати, бо статися може різне. Напевно, той Донецьк, який зараз існує, все ж не мій. По-перше, багато людей виїхало, настрої змінилися, загальний стан. Я часто переглядаю ролики про сучасний Донецьк, і він такий самий гарний, чистий, рідний. Але щось не те. Якась інша там атмосфера... Пустота... Немає тих людей, які були».

Намір виїхати до країн Європи на постійне чи тимчасове проживання бажають менше чверті опитаних – 24,1 %, однаково є тих, хто не бажає або не визначився – по 37,9 % (Діаграма 8).

Діаграма 8

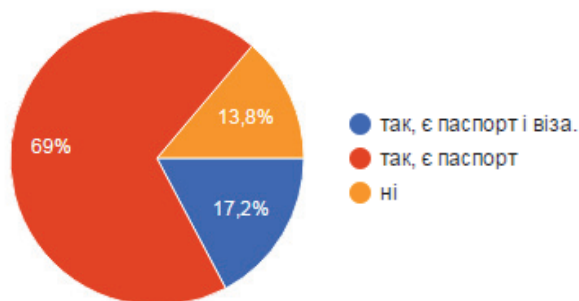
Чи плануєте Ви виїхати до країни Європи на постійне / тимчасове проживання ? (необхідне підкреслити)

Більшість опитаних ВПО розпоряджаються закордонними паспортами (69 %), але візи для поїздок у країни Шенгенського простору мають лише 17,2 % респондентів., а 13,8 % опитаних осіб не мають закордонного паспорту (Діаграма 9). Це підтверджують і дані Державної міграційної служби (Закарпатська область): за оформленням паспорта громадянина України для виїзду за кордон у 2014–2016 рр. звернулося 636 осіб : 87 – АР Крим, 549 – Луганська і Донецька область.

Діаграма 9

Чи є у Вас закордонний паспорт і Шенген чи національна віза країн Європи?

Пан Олександр, адвокат, відмітив, що «має досвід роботи в Польщі, але наразі не планує виїхати за кордон. Чоловіки зі Східної України є інакшим, ніж із Західної; ми відрізняємося тим, що закарпатець може їздити на сезонні заробітки й фактично не проживати з родиною. Для нас це є неприйнятним. Крім того, хто володів фінансовим капіталом виїхали за кордон ще в 2014 році. Наразі така тенденція відсутня, оскільки існують перепони соціально-економічного характеру».

Таким чином, обґрунтованим є висновок, що ВПО залишили домівки на Сході України та в Криму, беручи до уваги фактор загроз для їх безпеки, неприйнятність проживання на окупованій території. Однак пошук нового сталого місця для проживання, включно виїзду за кордон, мотивується насамперед економічними чинниками. При тім, результати опитування та безпосереднє спілкування з ВПО, їх кореляція з даними статистики демонструє, що для переселенців міграція в інші країни, розглядається як другорядний сценарій побудови свого майбутнього.

Сучасні новації міграційної політики в Україні та Словаччині

Незважаючи на значну міграційну динаміку та відповідний потенціал, Україна не мала проактивної політики у сфері міграції упродовж всього періоду Незалежності. Така ситуація пояснювалася слабкістю державних інститутів, їх неспроможністю до формулювання будь-якої стратегії, переконанням політичної еліти у другорядності цього питання у наступні роки.

Лише у 2015 році було прийнято закон «Про зовнішню трудову міграцію», який вперше визначив соціальні гарантії, які надаються мігрантам та членам їх сімей, систему захисту їх за кордоном.²⁶ Зауважимо, що даний законопроект готувався з метою задоволення європейських вимог для скасування візового режиму для України і не був зумовлений міграційними викликами, що сформувалися у 2014 році.

Насамперед економічними факторами, зокрема нестачею спеціалістів на ринках праці, пояснюється лібералізація умов працевлаштування у країнах В-4. Зокрема, у Чеській Республіці у лютому цього року до понад 7 тис. місць була збільшена квота для працевлаштування фахівців середньої та низької кваліфікації; у листопаді 2015 року таке нововведення було запроваджено для професіоналів дефіцитних спеціальностей високої кваліфікації²⁷; саме упродовж 2014–2016 рр. була спрощена процедура щодо працевлаштування сезонних працівників у Польщі.

Слід зауважити, що більшість жителів центральноєвропейських держав не вбачають суттєвого негативного впливу українців на їх економіку та суспільство, зокрема у контексті несприйняття міграції з близькосхідного регіону, зменшення упередження до представників сусіднього народу²⁸. У Словаччині під час останніх парламентських виборів (квітень 2015 року) «мусульманське» питання розглядалося як одне з основних серед політичного порядку денного. Водночас, європейська політика захисту кордонів була в центрі словацького головування в ЄС, що тривало у другій половині минулого року.²⁹

Зауважимо, що серед офіційних пріоритетів словацької міграційної політики до 2020 року, з поміж інших, можна виділити підтримку легальних трудових мігрантів, включно представників третіх країн відповідно до потреб національної економіки, зокрема працевлаштування спеціалістів високої кваліфікації та наукових співробітників. Новацією є плани щодо створення інформаційно-консультаційних центрів для мігрантів, включно країн їх походження для поширення інформації про можливості здобуття освіти та працевлаштування в СР.³⁰

²⁶ Закон України «Про зовнішню трудову міграцію», (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 49-50, ст.463), Інтернет доступ 10.02.2017: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/761-19>

²⁷ Чехія вдвічі збільшила квоту на працівників з України, Інтернет доступ 10.02.2017: <http://zakarpattya.net.ua/News/166589-Chekhiia-vdvichi-zbilshyla-kvotu-na-pratsivnykiv-z-Ukrainy>

²⁸ “Migration are we ready for it?” Visegrad Group. Available online: <http://www.visegradgroup.eu/migration/migration> (accessed on July 27, 2016).

²⁹ “Slovakia’s EU presidency to focus on European border guard, returns to curb migration,” Reuters, June 10, 2016. Available online: <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-eu-slovakia-idUSKCN0YW1ZU> (accessed on December 7, 2016).

³⁰ “Migračná politika Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020.” [Migration po-

Сценарії розвитку міграційної ситуації на українсько-словацькому кордоні

Результати цього аналізу, інших досліджень демонструють, що міграційні процеси в Україні, зокрема на Заході України та в Словаччині, можуть розгортатися за декількома сценаріями, зміст яких будуть визначати декілька основних факторів. По-перше, мова йде про розвиток чи згортання військово-політичного конфлікту на Донбасі, зокрема відновлення «де-факто» української юрисдикції на цих територіях, гарантування особистої безпеки та безпеки власності громадян, їх прав та свобод. Не менш, а, можливо, й більш важливим чинником є економічна ситуація в Україні, створення можливостей для достойного працевлаштування громадян, ведення власної справи, здобуття якісної освіти молоддю. Важливе значення для прийняття рішення про виїзд за кордон є зменшення корупції, покращення якості функціонування державних інститутів взагалі. Для ВПО, які зупинилися у Закарпатській області України, варіант міграції за кордон є другорядним варіантом облаштування подальшої долі їх сімей, що пояснюється, в першу чергу, відсутністю традицій працевлаштування в інших країнах, неготовністю більшості переселенців адаптуватися до незвичного культурного середовища, нестачею стартового капіталу для переїзду сім'ї, беручи до уваги неприйнятність варіанту маятникової трудової міграції. На чинник нелегальної міграції буде впливати хід вирішення близькосхідної кризи, рівень забезпечення безпеки українсько-словацького кордону обидвома країнами, зокрема у порівнянні з українсько-угорським кордоном.

Сценарій А

У випадку розгортання повномасштабного військового конфлікту на Донбасі ймовірним є збільшення кількості ВПО, які переїдуть в інші регіони України, включно Закарпаття. Відсутність шансів повернутися додому чи сприятливих соціально-економічних і політичних умов для сталого проживання у регіонах, куди переїхали внутрішні мігранти, може стати спонукальним фактором для переїзду в країни ЄС. Окрім того, з'являться підстави та прецеденти для надання статусу біженців, що спонукатиме виїзд українців зі Сходу в європейські країни (тих, які переїхали в Закарпаття – гіпотетично і в Словаччину) для отримання політичного притулку. Погіршення соціально-економічних показників, що є ймовірним у випадку веден-

ня військових дій, спонукатиме до трудової міграції більшої кількості громадян України. Зокрема реальними виглядають загрози виїзду великої кількості сімей на постійне місце проживання, враховуючи, в тому числі, і фактор лібералізації умов для навчання в європейських університетах, включно Словаччини, а також ймовірність знаходження роботи кваліфікованими спеціалістами у сфері IT-технологій, медицини, освіти. За прогнозами GFK-Україна, у випадку цього сценарію, за кордон з метою працевлаштування, здобуття освіти та елементарного гарантування безпеки можуть виїхати до 3 млн. осіб. Для частини чоловічого населення Закарпатської області міграція у Словаччину на підставі будь-яких візових документів буде розглядатися як спосіб уникнення мобілізації. Водночас, враховуючи тенденції попередніх років виїзд саме в Словаччину не буде масовим, враховуючи обмеженість ринку праці цієї країни. Слід зауважити, що процедура надання безвізового режиму з країнами ЄС для громадян України за умов військового може бути призупинена. Також є загроза, що, у випадку невирішення кризи на Близькому Сході, європейські країни будуть вимушені зачиняти свої ринки для всіх мігрантів, включно громадян України, які претендують на вакансії з низькою чи середньою кваліфікацією.

Сценарій Б

Переведення конфлікту у статус замороженого сприятиме розвитку тих самих міграційних тенденцій, які є присутніми станом на початок 2017 року. Не очікується збільшення кількості ВПО в Україні, навпаки, частина з них, враховуючи невирішеність багатьох соціальних питань, можуть повернутися на постійне місце проживання на Донбас та в Крим. Кількісні та якісні параметри міграції будуть залежати, в першу чергу, від соціально-економічного стану в Україні, покращення показників якого – середнього рівня заробітної плати, вибору високооплачуваних вакансій, нових можливостей для ведення бізнесу – є малоімовірним в умовах витрачання державних інвестицій для підтримки «статус-кво» на Донбасі, незацікавленості іноземних інвесторів у започаткуванні проєктів у нестабільній державі. У випадку загострення внутрішньої політичної кризи в Україні, відсутності прогресу у вирішенні військово-політичного конфлікту з Росією, потенційними мігрантами в сусідні держави можуть стати не лише ВПО з Донбасу та Криму, але й мешканці з інших регіонів, які втратять віру у перспективність української державності. Відсутність реальної боротьби з корупцією, підвищення рівня злочинності, ненадання політичних прав переселенцям з Криму та Донбасу можуть стати додатковими чинниками для прийняття рішення про виїзд за кордон. Потенційно основними об'єктами для переїзду можуть стати

саме країни В-4, враховуючи географічну та культурну близькість, існуючі соціальні мережі, створені українцями.

Слабкість державних інститутів, корупція, готовність деяких громадян отримати нелегальний, ризикований дохід в умовах економічної кризи сприятимуть збільшенню потоків нелегальної міграції громадян інших країн через кордони України з державами ЄС. Це, в тому числі, не сприятиме безпеці українсько-словацького прикордоння, не зважаючи на облаштування його інфраструктури. Перспектива надання безвізового режиму для українців в несприятливих економічних умовах матиме й негативні наслідки для українсько-словацького прикордоння: збільшення й так великих черг на обмеженій кількості пунктів переходу кордонів, ймовірне зростання кількості українців, які нелегально працевлаштовуюватимуться на тимчасовій основі у Словаччині, беручи до уваги можливість лібералізованого пересування в Європі. Також можна прогнозувати переїзд частини ВПО із західних регіонів України в європейські країни у двох випадках: існування стартового капіталу для започаткування власної справи та облаштування сімей або ж адаптації до формату маятникової міграції, який є притаманним для жителів Закарпатської області. Водночас, другий варіант є більш ймовірним щодо виїзду в Польщу, де – станом на початок 2017 року – склалися більш ліберальні умови для сезонних заробітків. Очікується, що абітурієнти з числа ВПО можуть бути приваблені умовами безкоштовного навчання у Словаччині, подібно до багатьох закарпатців.

Варіант С. Знаходження варіанту *швидкого повернення Донбасу в конституційне та політичне поле України*, початок вирішення питання про статус Криму сприятиме – у випадку політичної волі української еліти – залученню державних та іноземних капіталовкладень та інвестицій у розбудову Сходу України, що, в свою чергу, сприятиме поверненню частини ВПО на попереднє місце проживання. Та частина переселенців, які відмовляться від подібного рішення, прийматимуть рішення про вибір постійного місця проживання на території «великої» України, залежно від можливостей працевлаштування за фахом, житлових умов, набутого соціального капіталу. На рішення залишитися в Україні, окрім зменшення загроз для життя та базової безпеки громадян, покращення економічної ситуації також впливатиме якість управління в державі, її спроможність здійснювати реформи, які є затребуваними громадянами. Зокрема, критичним для збереження людського капіталу в Україні і – у ширшій перспективі – на українсько-словацькому прикордонні є створення сприятливих умов для працевлаштування фахівців високої кваліфікації, зокрема у сфері нових технологій, враховуючи транснаціональний характер цієї

діяльності та її бажаність для диверсифікації розвитку цього периферійного регіону. Водночас, виїзд молодих професіоналів високого рівня, возз'єднання сімей, працевлаштування студентів, які на даний момент вчаться за кордоном, легалізація заробітчан, які порушували трудове законодавство, є об'єктивним процесом в умовах глобалізованої економіки і залежить не лише від ситуації в країні походження, але й і від індивідуального бачення побудови кар'єри та свого майбутнього. Тому навіть переїзд у Словаччину не означатиме, що ця країна буде розглядатися як локація для постійного проживання українців, які вирішили залишитися в ЄС.

Рівень нелегальної транзитної міграції через Україну безпосередньо залежить від захисту лінії кордону з Російською Федерацією, зменшення мотивації у посередників займатися цією протиправною діяльністю, тому можна робити припущення, що масштаби цього явища будуть зменшуватися, що сприятиме підвищенню рівня безпеки на межі України та Словаччини. Водночас, як вже було зазначено, у випадку нової хвилі масованої міграції з Близького Сходу та Північної Африки, європейські ринки праці можуть бути закритими для всіх мігрантів низької кваліфікації, в тому числі і з України.

Можливості для спільних дій урядів України та Словаччини у сфері міграції

Міграційна безпека на українсько-словацькому прикордонні, в багато чому, залежить від стабілізації політичної та соціально-економічної ситуації в Україні, створення можливостей для отримання достойного заробітку в своїй країні, гарантування широкого переліку соціальних та економічних прав. Водночас, пересування людей через кордони є об'єктивним трендом сучасного глобального розвитку, тому уряди сусідніх держав повинні, по можливості, взаємодіяти щодо забезпечення сприятливих умов для проживання легальних мігрантів, воночас, створювати стимули, щоб кваліфікований людський ресурс із розвинутим соціальним капіталом залишився на їх території.

Тому урядові структури України та вишеградських країн, включно Словаччини, в умовах триваючого конфлікту на Донбасі, великої кількості переселенців, які виїхали з цього регіону та Криму повинні зосередитися на питаннях:

- розробки системи постійного моніторингу соціального самопочуття та міграційних настроїв ВПО;
- ініціювання інфраструктурних проєктів, які би сприяли адаптації ВПО у регіонах, куди вони переїхали (будівництво житла, соціальних об'єктів);

- надання грантів, кредитних ліній для започаткування ВПО власної справи в Україні;
- формування баз даних щодо їх освіти та кваліфікацій для моніторингу їх подальшого працевлаштування;
- створення системи підвищення кваліфікації чи перекваліфікації, здобуття освіти для переселенців у регіонах переміщення;
- розширення списку пільг для працедавців, які приймають на роботу ВПО;
- залучення ВПО до переїзду у громади, де будуть реалізовуватися великі інвестиційні проекти, зокрема «центральноевропейського походження», а, отже, виникне можливість для достойного працевлаштування в Україні;
- створення «дешевих» кредитних ліній для переселенців для започаткування власної справи;
- спільне визначення збільшених квот щодо трудової міграції у центральноевропейські держави;
- вироблення грантових механізмів, полегшення процедур благодійності для неурядових структур, пересічних громадян ЄС, які бажають надати допомогу внутрішнім переселенцям в Україні у регіонах, куди вони переїхали;
- створення стимулів, у випадку міграційної напруги, для короткочасної «маятникової» міграції на протигагу виїзду на постійній основі;
- надання інформаційної підтримки мігрантам у країнах виїзду, зокрема щодо прав і соціальних гарантій;
- підписання двосторонніх угод між урядом України та урядами країн В-4 щодо соціального захисту та пенсійного забезпечення мігрантів з України;
- досягнення домовленостей щодо визнання освіти та кваліфікацій українських мігрантів, водночас, розширення можливостей для подальшого навчання в країнах виїзду;
- розробка урядами України та центральноевропейських держав програм щодо добровільного повернення українців на Батьківщину та їх дольове співфінансування, що, вочевидь, є можливим лише після завершення військового конфлікту на Донбасі, початку вирішення проблеми Криму.

ISBN 978-80-89356-62-1